

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בחקתי, תשס"ח
מספר 757

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

שיר של יום

"שיר של יום" הוא מזמור ששרו הלוויים בבית המקדש בשעת הקרבת קרבן התמיד, ואנחנו אומרים אותו בכל יום לקראת סיום תפילת שחרית. העדות הראשונה למנהג לומר "שיר של יום" מצויה בספר תהלים עצמו. בפתיחה למזמור צ"ב נאמר: "מזמור שיר ליום השבת". המשנה במסכת תמיד (ז, ד) מציגה את רשימת המזמורים כולם לכל ימות השבוע:

השיר שהיו הלוים אומרים במקדש ביום הראשון היו אומרים לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה, בשני היו אומרים גדול ה' ומהולל מאד בעיר א-להינו הר קדשו, בשלישי היו אומרים א-להים נצב בעדת א-ל בקרב א-להים ישפוט, ברביעי היו אומרים א-ל נקמות ה' א-ל נקמות הופיע וגו' בחמישי היו אומרים הרנינו לא-להים עזנו הריעו לא-להי יעקב, בששי היו אומרים ה' מלך גאות לבש וגו' בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכולו שבת מנוחה לחיי העולמים.

אין המשנה מבארת מדוע נאמרו מזמורים אלה דווקא. בתלמוד הירושלמי, מסכת תענית (ד, הלכה ה) נזכר שיר של יום, כשר' שמעון בן לקיש שואל את ר' יוחנן אם מותר לומר שיר של יום גם עתה, לאחר חורבן הבית, כשאין עוד נְסֻכִים. אך גם ממקור זה אין ללמוד מדוע נבחרו מזמורים מסוימים אלה דווקא להיאמר על ידי הלוויים. הלוא אין שום קשר תוכני בין המזמור ובין היום בשבוע שבו הוא נאמר.¹ לכל היותר נוכל לומר ששיר של יום ראשון ראוי להיאמר ביום שבו החלה הבריאה, כיוון ששני הפסוקים הראשונים מתארים אמנם את הבריאה, את הארץ ואת המים: "כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננָה", והמים אכן נזכרים ביום הראשון לבריאת העולם: "ורוח א-להים מרחפת על פני המים" (בר' א:ב). אך מה הקשר בין תוכנו של מזמור מ"ח המפאר את ירושלים ונחשב מייצג מובהק של "מזמורי ציון" שבתהלים ובין היום השני בשבוע, שבו הוא נאמר?² מזמור פ"ב המשמש שיר של יום שלישי פונה אל השופטים הנוהגים במשוא פנים בדין. דבר אין למזמור עם מעשה הבריאה ביום השלישי. מזמור צ"ד עוסק אף הוא, כמו מזמורים רבים, בצדק האלוקי, ואין בו רמז כלשהו לבריאת המאורות ביום הרביעי. וכיוצא בזה מזמור פ"א ליום חמישי ו-צ"ג ליום שישי. רק מזמור צ"ב, שכותרתו "מזמור שיר ליום השבת" אפשר להסביר בדוחק את היותו מיועד להיאמר בשבת בגלל תחושת השלמות האופפת את המשורר, הפותח את תהילתו במלה "טוב", והצהרתו הנלהבת ממעשי ה': "מה גדלו מעשיך ה'" (ו), התואמות את הנאמר ביום השביעי (בר' א:לא; ב:ב-ג):

וירא א-להים את כל אשר עשה והנה טוב מאד... ויכל א-להים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, וישבת... מכל מלאכתו אשר עשה... לעשות.

¹ שלא כשיר של יום לפי מנהג הגר"א לחנוכה, לפורים, לשבועות, ליום כיפור וליום ראשון של פסח, שבכולם יש קשר של תוכן עם היום המסוים.

² לפירוש נרחב של מזמור מ"ח ראו זאב ויסמן, עולם התנ"ך - תהלים א', עמ' 214-210.

המשנה שציטטנו לעיל ממסכת תמיד (לג ע"ב), מפרשת את המזמור כמדבר על יום שכולו שבת: "מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכולו שבת מנוחה לחיי העולמים"³. אפשר שפתרון החידה שבבחירת המזמורים להיאמר כשיר של יום מונח באופן פרוזאי בעניין טכני גרידא: יש לשים לב שבכל אחד מן השירים ממוקם אחד משמות ה' (ה', א-ל, א-להים) במקום המקביל למיקומו בשבוע. ביום ראשון המילה הראשונה היא "לה"; ביום השני המילה השנייה היא "ה"; ביום השלישי המילה השלישית היא "בעדת א-ל" (מילה מוקפת הנחשבת אחת); ביום הרביעי המילה הרביעית היא "א-ל"; בחמישי המילה החמישית היא "לא-להי"; בששי המילה השישית היא "ה"; ובשבת המילה השביעית היא "לה" (ראו טבלה).

	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
לה'	הארץ	ומלואה	תבל	ויושבי	בה	כד: א	
גדול	ה'	ומהלל	מאד	בעיר	א-להינו	מח: ב	
א-להים	נצב	בעדת א-ל	בקרב	א-להים	ישפט	פב: א	
א-ל	נקמות	ה'	א-ל	נקמות	הופיע	צד: א	
הרנינו	לא-להים	עוזנו	הריעו	לא-להי	יעקב	פא: ב	
ה'	מלך	גאות	לבש	לבש	ה'	עז	צג: א
מזמור	שיר	ליום	השבת	טוב	להדות	לה'	צב: א-ב

החולשה שבפתרון טכני זה היא שאין הוא שלם, שכן יש מזמורים רבים שהמילה הראשונה, השנייה, השלישית וגו' שבהם היא אחד משמות ה', הרווח מאוד בכל המזמורים. למשל, היה אפשר לבחור כך:

ביום ראשון: מזמור ג: "ה', מה רבו צרי";⁴ או מזמור ו: "ה', א-ל באפך תוכיחני"; או מזמור ח: "ה' אדנינו, מה-אדיר שמך בכל הארץ"; או מזמור ט"ו: "ה', מי-יגור באהלך"; או כ"ג: "ה' רעי לא אחסר" (ועוד רבים).

ביום שני: מזמור ט: "אודה ה' בכל-לבי"; או מזמור י: "למה ה' תעמד ברחוק"; או ט"ז: "שמרני אל כי-חסיתי בך" (ועוד רבים).

ביום שלישי: מזמור ד: "בקראי ענני א-להי צדקי" או מזמור ה: "אמרי האזינה ה'"; או מזמור י"ט: "השמים מספרים כבוד א-ל"; או ל"ג: "רננו צדיקים בה'" (ועוד רבים).

ביום רביעי: מזמור י"ח: "ארחמך ה' חזקי, ה' סלעי ומצודתי";⁵ או מזמור מ"ז: "כל העמים תקעו-כף הריעו לא-להים בקול רינה".

ביום חמישי: מזמור י"ד (ומקביל לו מזמור נ"ג): "אמר נבל בלבו אין א-להים"; או ע"ז: "קולי אל א-להים ואצעקה קולי אל א-להים והאזין אלי"; או קי"ג: "הללו י-ה. הללו עבדי ה'" (ועוד).

ביום ששי: מזמור צ"ו: "שירו לה' שיר חדש שירו לה' כל-הארץ". או מזמור ק"כ: "אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני. ה' הצילה נפשי".

ביום השביעי: מזמור קל"ב: "זכור ה' לדוד את כל-ענותו. אשר נשבע לה'"; או קל"ד: הנה ברכו את-ה' כל-עבדי ה' העֹמְדִים בבית-ה' בלילות".

יש לציין שהיה קל למצוא מזמורים שבהם שם ה' מופיע במילה הראשונה, השנייה והשלישית, אך קשה למצוא כאלה ששם ה' ממוקם במקום הרביעי ואילך. ואם נמצאו כאלה, הרי המזמור שנבחר להיאמר על ידי הלוויים הוא המתאים תמיד.

עוד חולשה שבהצעה "הטכנית" היא שאמנם שם ה' נמצא במקום המתאים ליום בשבוע שבו נאמר, אך הוא נמצא גם במקומות אחרים במזמור. למשל, ביום שלישי אמנם המילה השלישית היא הכינוי "א-ל", אך השם "א-להים" מצוי כבר במקום הראשון. וביום ששי שם ה' הוא המילה השישית אך גם המילה הראשונה: "ה' מלך"! למרות החולשות שציינתי אין להתעלם מן התופעה המעניינת שהוצגה כאן.⁶

ד"ר רחל רייך

³ במערות קומראן ובמצדה נתגלו כמה עותקים של "סדר שירות עולת השבת". השירות הן 13 במספר, וכל אחת מיועדת להיאמר בשבת אחרת. ראו יאיר הופמן, **עולם התנ"ך – תהלים ב'**, עמ' 97.

⁴ הכותרת "מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו" אינה מגוף המזמור, כמו רוב הכותרות.

⁵ הכותרת שבפסוק א' והמילה "ויאמר" שבפסוק ב' אינן מגוף המזמור.

⁶ אם ידע מישהו להציע הסבר אחר לבחירת המזמורים המכונים "שיר של יום", תבוא עליו ברכה.

המכללה האקדמית כנרת, עמק הירדן

תגובה למאמר "שיר של יום" של ד"ר רחל רייך

בדף לפרשת השבוע בחקותי (מס' 757) מציעה ד"ר רחל רייך הסבר מעניין לבחירת מזמורים מסוימים כשיר של יום. בהערת סיום היא מזמינה את קוראי הדף להוסיף הסברים אחרים לבחירת המזמורים ה"יומיים". אתייחס בקיצור למשאלתה.

כבר הגמרא (בבלי, ראש השנה לא ע"א) - שלא הוזכרה במאמרה של ד"ר רייך - מביאה הסבר ענייני לבחירת המזמורים, ומפרשי התלמוד לדורותיהם מתייחסים לנאמר שם. לאחרונה העיר על כך הרב עדין שטיינזולץ ב"עיונים" למקום. גם בפרשנות המסורתית לספר תהלים, המתייחסת לאמירת מזמורים בבית הכנסת, יש ניסיונות להבין את הצמדתם של מזמורים למועדים מיוחדים. כך למשל בפירוש "דעת מקרא" לתהלים ובספרו של הרב יששכר יעקבסון "נתיב בינה" על סידור התפילה, נידונה השאלה שהוצגה במאמרה של ד"ר רייך.

יש להוסיף ולציין חיבורים מיוחדים שהוקדשו לנושא הקשר בין המזמור שנבחר כ"שיר של יום" ובין מועד אמירתו. נפרט כאן רק שלשה מהם (לפי סדר כתיבתם):

מאיר הלל בן שמאי, **שיר של יום בעבודת התמיד**, ירושלים תשכ"ב.

הרב ישעיהו הדרי, "שיר של יום בתורת ר' צדוק הכהן", סיני נ"ג (תשכ"ג) עמודים עה-צא.

פרץ שמואל הלוי מנטל, **שירת שמואל - על אמירת שיר של יום**, בני ברק תשס"ג.

מסתבר שדור דור ופתרונו לחידת הבחירה של המזמורים המכונים "שיר של יום".

ד"ר גבריאל ח' כהן

המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע